

ภาษี กับ องค์การทางศาสนา: กรณีวัดในพระพุทธศาสนา

Taxation and Religious Organizations: A Case Study of Buddhist Temples

วันที่รับบทความ: 8 ธันวาคม 2568

นที อยู่สำราญ ^{1*}

วันที่แก้ไขบทความ: 19 ธันวาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ: 24 ธันวาคม 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้ศึกษาวิเคราะห์มาตรการทางภาษีของวัดในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเปรียบเทียบกับนิติบุคคลทางศาสนาในประเทศญี่ปุ่น เพื่อหาแนวทางพัฒนากฎหมายภาษีให้สอดคล้องกับบริบทเศรษฐกิจปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า ประเทศไทยยกเว้นภาษีให้แก่วัดอย่างกว้างขวางในฐานะองค์กรสาธารณกุศล แต่ยังขาดความชัดเจนในการจัดเก็บภาษีจากรายได้ที่เป็นลักษณะเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้เกิดปัญหาความโปร่งใสและข้อจำกัดในการตรวจสอบบัญชี ขณะที่ประเทศญี่ปุ่นมีการจำแนกรายได้ออกเป็น “กิจกรรมทางศาสนา” ซึ่งได้รับยกเว้นภาษี และ “กิจกรรมเชิงพาณิชย์” ซึ่งต้องเสียภาษีในอัตราพิเศษ แม้จะเป็นองค์การทางศาสนาก็ตาม มาตรการของญี่ปุ่นจึงช่วยสร้างความสมดุลระหว่างการส่งเสริมศาสนากับความเป็นธรรมทางภาษี บทความนี้จะเสนอให้ประเทศไทยพิจารณาปรับปรุงกฎหมายเพื่อแยกประเภทรายได้ของวัดให้ชัดเจน โดยจัดเก็บภาษีจากรายได้ที่ไม่ใช่กิจของสงฆ์โดยแท้ เพื่อยกระดับความโปร่งใส ลดปัญหาพุทธพาณิชย์ และสร้างมาตรฐานการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัดให้มีประสิทธิภาพทัดเทียมนานาชาติ

คำสำคัญ: ภาษีวัด นิติบุคคลทางศาสนา กฎหมายภาษีญี่ปุ่น พุทธพาณิชย์ การยกเว้นภาษี

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

* ผู้ประสานงานหลัก e-mail: natee.y@dru.ac.th

Taxation and Religious Organizations: The Case Study of Buddhist Temples

Received: December 8, 2025

Natee Yusamran ^{1*}

Revised: December 19, 2025

Accepted: December 24, 2025

Abstract

This academic article analyzed and compared the tax measures applicable to Buddhist temples in Thailand and religious juridical persons in Japan to identify potential legal improvements aligned with contemporary economic contexts. The study revealed that while Thailand granted broad tax exemptions to temples as public charitable organizations, it lacked clear mechanisms for taxing income derived from commercialized activities. This regulatory gap led to transparency issues and challenges in financial auditing. In contrast, Japanese law distinguishes between “religious activities,” which were tax-exempt, and “profit-making activities,” which were subject to taxation at preferential rates, even when conducted by religious entities. Japan’s approach effectively balanced the support for religious preservation with fiscal fairness. Consequently, this article proposed that Thailand should consider legislative reforms to categorize temple income types more precisely. Implementing taxes on non-religious commercial revenues would enhance financial transparency, mitigate the issues of “commercialized Buddhism,” and elevate the efficiency of temple asset management to international standards.

Keywords: temple taxation, religious juridical persons, Japanese tax law, commercialized Buddhism, tax exemption

¹ Lecturer, Department of Law Faculty of Humanities and Social Sciences, Dhonburi Rajabhat University

* Corresponding author, email: natee.y@dru.ac.th

บทนำ

ภาษีอากรนับเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการระดมทรัพยากรเพื่อการบริหารราชการแผ่นดิน และการจัดทำบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ขณะเดียวกัน ศาสนาถือเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทหลักในการขัดเกลาจริยธรรมและธำรงความสงบสุขของชาติ ด้วยเหตุนี้ องค์กรทางศาสนาตามกฎหมาย อาทิ วัด โบสถ์ หรือมัสยิด จึงมักได้รับสิทธิประโยชน์ในรูปแบบการยกเว้นภาษี เพื่อเป็นการสนับสนุนให้องค์กรเหล่านี้สามารถดำเนินพันธกิจทางสังคมได้อย่างคล่องตัว อย่างไรก็ตาม การได้รับเอกสิทธิ์ทางภาษีดังกล่าวนำไปสู่ข้อถกเถียงเชิงนิติศาสตร์และจริยธรรมว่า ขอบเขตของการยกเว้นภาษีควรเป็นอย่างไร และรัฐควรมีมาตรการตรวจสอบเพียงใด เพื่อป้องกันมิให้มีการใช้สถานะทางศาสนาเป็นช่องทางในการแสวงหาประโยชน์เชิงธุรกิจหรือการใช้สิทธิโดยมิชอบ

แม้ในทางหลักการ ภาระภาษีจะเป็นหน้าที่ขั้นพื้นฐานของบุคคลทุกภาคส่วนในสังคมที่อยากจะหลีกเลี่ยง ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของภาษีทางตรงหรือภาษีทางอ้อม แต่ในปัจจุบันกลับปรากฏข้อสงสัยจากสาธารณชนเกี่ยวกับภาระหน้าที่ทางภาษีของวัดและพระภิกษุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดกรณีอื้อฉาวเกี่ยวกับการทุจริตและการยักยอกเงินภายในวัดดังที่ปรากฏในกระแสข่าว เช่น กรณีการยักยอกเงินวัดมูลค่ากว่า 300 ล้านบาท ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการสืบสวนที่ซับซ้อนและยาวนาน (นงนภัส พัฒน์เข้ม, 2568) เหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงจุดอ่อนของกลไกการตรวจสอบทางการเงินขององค์กรศาสนา จนนำไปสู่การตั้งคำถามถึงที่มาของรายรับและความโปร่งใสในการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัด

ดังนั้น การศึกษาวิจัยในประเด็น “ภาษีและองค์กรทางศาสนา” จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างหลักความเสมอภาคทางภาษี (Equality in Taxation) และหลักความเป็นกลางของรัฐต่อศาสนา (State Neutrality) การศึกษานี้มุ่งเน้นที่จะเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงกฎหมายให้ทันต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อสร้างระบบการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพโดยยังคงไว้ซึ่งเสรีภาพทางศาสนาและบทบาททางศีลธรรมขององค์กรศาสนาในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

สำหรับการวินิจฉัยภาระภาษีของพระภิกษุในลำดับนี้ จะจำกัดขอบเขตการศึกษาไว้เฉพาะในส่วนของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา โดยไม่รวมถึงภาษีมูลค่าเพิ่ม ซึ่งเป็นภาษีทางอ้อมที่จัดเก็บจากมูลค่าส่วนที่เพิ่มขึ้นในแต่ละขั้นตอนการผลิตและการจำหน่ายสินค้าหรือบริการ โดยเหตุที่ประมวลรัษฎากรไม่ได้กำหนดข้อยกเว้นทางภาษีมูลค่าเพิ่มให้แก่พระภิกษุไว้โดยเฉพาะ ดังนั้น พระภิกษุจึงยังคงมีภาระภาษีในฐานะผู้บริโภค เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไปที่ต้องรับภาระภาษีที่แฝงอยู่ในมูลค่าของสินค้าและบริการ

ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา

ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา คือ ภาษีที่จัดเก็บจากบุคคลทั่วไปที่มีเงินได้ตามเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ไม่ว่าเงินได้นั้น จะเป็นเงินได้ประเภทใด หากไม่มีกฎหมายกำหนดให้มีการยกเว้น เงินได้จำพวกนั้นเข้าข่ายต้องเสียภาษี ซึ่งตามประมวลรัษฎากร มาตรา 39 กำหนดไว้แล้วว่า ใครเป็นผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ได้แก่ (กรมสรรพากร, 2555)

1. บุคคลธรรมดา

2. ห้างหุ้นส่วนสามัญที่ไม่ใช่นิติบุคคล
3. คณะบุคคลที่ไม่ใช่นิติบุคคล
4. ผู้ถึงแก่ความตายระหว่างปีภาษี
5. กองมรดกที่ยังไม่ได้แบ่ง

ในส่วนนี้ เพื่อจะได้อธิบายในส่วนของการเสียภาษีของพระภิกษุได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น จะต้องขออธิบายในส่วนกรณีของบุคคลธรรมดาเท่านั้น

บุคคลธรรมดา

บุคคลธรรมดา คือ มนุษย์ที่เกิดจากครรภ์มารดา ซึ่งหากคลอดจากครรภ์ของมารดา และมีชีวิตอยู่รอดเป็นทารก ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 15 กำหนดว่า “สภาพบุคคลเริ่มต้นเมื่อคลอด และอยู่รอดเป็นทารก...” ถือได้ว่า ผู้นั้นมีสภาพบุคคลตามกฎหมายแล้ว โดยผู้ที่มีสภาพบุคคลแล้วจะมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย ซึ่งการเสียภาษีก็เป็นหน้าที่ของผู้มีสภาพบุคคลด้วย หากบุคคลนั้นมีเงินได้ถึงเกณฑ์ขั้นต่ำที่ประมวลรัษฎากรกำหนดไว้ ก็มีหน้าที่ต้องยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (สุเมธ ศิริคุณโชติ และคณะ, 2568, หน้า 13)

เมื่อพิจารณาในส่วนของพระภิกษุ ตามที่บุคคลทั่วไปทราบกันอยู่แล้วว่า พระภิกษุ คือ มนุษย์ปกติทั่วไปที่เกิดจากครรภ์ของมารดา แต่ได้ผ่านขั้นตอนพิธีกรรมต่าง ๆ ตามศาสนา ที่เรียกว่าการบวชหรืออุปสมบท พระภิกษุจึงมีสภาพบุคคลตามกฎหมาย เมื่อระบุได้แล้วว่าพระภิกษุมีสภาพบุคคลตามกฎหมาย ข้อพิจารณาต่อมาต้องพิจารณาในส่วนของข้อกำหนดว่า มีกฎหมายใดบ้างที่เป็นข้อกำหนดสิทธิของพระภิกษุ จากการตรวจสอบแล้วปรากฏข้อจำกัดสิทธิของพระภิกษุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2560 เป็นข้อกำหนดสิทธิของพระภิกษุทางด้านการเมือง เช่น ห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง มาตรา 96 (1) ห้ามมิให้ใช้สิทธิรับสมัครเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มาตรา 98 (4) และสมาชิกวุฒิสภา มาตรา 108 ข (1) แต่ไม่มีกฎหมายข้อใดกำหนดข้อจำกัดสิทธิของพระภิกษุในเรื่องของการเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา แต่อย่างใด

เมื่อพระภิกษุมีสภาพบุคคลตามกฎหมาย ถึงแม้ว่าคนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไป มองว่าพระภิกษุเป็นผู้ที่ละแล้วทางโลก ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข แต่ทางกฎหมายยังคงมองว่า พระภิกษุคือบุคคลธรรมดา ที่มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย และไม่มีข้อกำหนดสิทธิของพระภิกษุในเรื่องของภาษี หากพระภิกษุมีเงินได้ในรอบปีภาษีใด ก็ต้องเป็นผู้เสียภาษีมีหน้าที่ต้องเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามกฎหมายในรอบปีภาษีนั้น เช่นเดียวกันกับคนธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไป

เงินได้พึงประเมิน

ต่อมา พิจารณาในส่วนของเงินได้พึงประเมิน หรือเงินได้ที่เข้าลักษณะต้องเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา คือ เงินได้ที่เกิดจากหน้าที่การงาน หรือกิจการที่ทำ หรือทรัพย์สิน ได้แก่ เงิน ทรัพย์สินซึ่งอาจคิดคำนวณได้เป็นเงิน ประโยชน์ซึ่งอาจคิดคำนวณได้เป็นเงิน เงินค่าภาษีอากรที่ผู้จ่ายเงินหรือผู้อื่นออกแทนให้ และเครดิตภาษีตามที่กฎหมายกำหนด โดยตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40 (ประมวลรัษฎากร, 2482, หน้า 14) ได้แบ่งภาษีเงินได้ออกเป็น 8 ประเภท (สุเมธ ศิริคุณโชติ, กำธร สิริชูตวิวงศ์, อติศักดิ์ สืบประดิษฐ์ และภริตน์ เจียรนัย, 2568, หน้า 58-65)

เงินได้ประเภทที่ 1 ได้แก่ เงินได้จากการจ้างแรงงาน เช่น เงินเดือน เบี้ยเลี้ยง โบนัส ฯลฯ

เงินได้ประเภทที่ 2 ได้แก่ เงินได้เนื่องจากหน้าที่หรือตำแหน่งงานที่ทำ หรือจากการรับทำงานให้ เช่น ค่านายหน้า ค่ารับจ้าง โดยจะเน้นเรื่องการใช้แรงงานตัวเองเป็นหลัก

เงินได้ประเภทที่ 3 ได้แก่ ค่าแห่งกิตติคุณ ค่าแห่งลิขสิทธิ์ หรือสิทธิอย่างอื่น เงินปี หรือเงินได้ที่มีลักษณะเป็นเงินรายปีอันได้มาจากพินัยกรรม นิติกรรมอย่างอื่น หรือคำพิพากษาของศาล

เงินได้ประเภทที่ 4 ได้แก่ ดอกเบี้ย เงินปันผล เงินส่วนแบ่งกำไร เงินลดทุน เงินเพิ่มทุน ผลประโยชน์ที่ได้จากการโอนหุ้น ฯลฯ เงินได้ประเภนี้จะมีดอกผลที่เกี่ยวเนื่องจากการลงทุนของผู้มีเงินได้

เงินได้ประเภทที่ 5 ได้แก่ (ก) การให้เช่าทรัพย์สิน (ข) การผิดสัญญาเช่าซื้อทรัพย์สิน (ค) การผิดสัญญาซื้อขายเงินผ่อน ซึ่งผู้ขายได้รับคืนทรัพย์สินที่ซื้อขายนั้นโดยไม่ต้องคืนเงินหรือประโยชน์ที่ได้รับไว้แล้ว

เงินได้ประเภทที่ 6 ได้แก่ เงินได้จากวิชาชีพอิสระ เช่น วิชาชีพกฎหมาย การประกอบโรคศิลปะ (แพทย์รักษาคน) วิศวกรรม สถาปัตยกรรม การบัญชี ประณีตศิลปกรรมหรือวิชาชีพอื่นซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้

เงินได้ประเภทที่ 7 ได้แก่ เงินได้จากการรับเหมาที่ผู้รับเหมาต้องลงทุนด้วยการจัดหาสัมภาระในส่วนสำคัญนอกจากเครื่องมือ เช่น การรับเหมาก่อสร้าง

เงินได้ประเภทที่ 8 ได้แก่ เงินได้จากการธุรกิจ การพาณิชย์ การเกษตร การอุตสาหกรรม การขนส่ง การขายอสังหาริมทรัพย์ หรือเงินได้จากการอื่นที่ไม่ได้ระบุไว้ในเงินได้ประเภทที่ 1 ถึงประเภทที่ 7 เช่น ขายสินค้าออนไลน์

เมื่อได้ทราบถึงประเภทของเงินได้แล้ว ประเด็นที่ต้องพิจารณาต่อไป คือ พระภิกษุได้รับรายได้จากช่องทางใด และรายได้ที่ได้รับนั้น เป็นเงินได้ประเภทใด

1. รายได้จากการสอนหนังสือ การบรรยายธรรมะ รวมถึงการได้รับดอกเบี้ยจากเงินฝากของธนาคาร รายได้ประเภนี้ ถือว่าเป็นเงินได้ประเภทที่ 1,2 หรือ 4 แล้วแต่กรณี หากพระภิกษุมีรายได้ประเภทดังกล่าว ต้องนำมาคำนวณเสียภาษี เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป

2. นิติกัต คือ เงินงบประมาณแผ่นดินที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้รับการจัดสรรจากรัฐบาลเป็นประจำทุกปี เพื่อเบิกจ่ายถวายอุดหนุนอุปถัมภ์ แก่พระภิกษุผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง เช่น พระภิกษุผู้ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ พระสังฆาธิการ พระเลขาการ พระเปรียญธรรม 9 ประโยค หรือพระภิกษุผู้ปฏิบัติหน้าที่พิเศษตามพระบรมราชโองการในรัชกาลก่อน รวมทั้งบรรพชิตจินิกายและอนัมนิกาย ผู้ได้รับนิติกัตตามที่กำหนดไว้ในบัญชีอัตรานิติกัตที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ทำความตกลงกับกระทรวงการคลัง และคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2556) ซึ่งเงินได้ประเภนี้ ถึงแม้ว่าจะได้รับเป็นรายเดือน และมีลักษณะคล้ายกับเงินเดือน เช่นเดียวกับข้าราชการของหน่วยของรัฐทั่วไป แต่ประเทศไทยมองว่า นิติกัต เป็นเสมือนเงินพระราชทาน เช่นเดียวกับรายได้จากกิจนิมนต์ ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 42 (28) กำหนดให้เงินได้ดังกล่าวเป็น “เงินได้ที่ได้รับการอุปการะโดยหน้าที่ธรรมจรรยาหรือจากการให้โดยเสนหาเนื่องในพิธีหรือตาม

โอกาสแห่งชนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้ จากบุคคลซึ่งมิใช่บุพการี ผู้สืบสันดาน หรือคู่สมรสเฉพาะเงินได้
ในส่วนที่ไม่เกินสิบล้านบาทตลอดปีภาคนั้น” จึงได้รับการยกเว้นภาษี

3. รายได้จากการทำบุญตามกำลังศรัทธาของลูกศิษย์ และญาติโยม เป็นเงินที่พระภิกษุได้รับจาก
ญาติโยม บริจาคให้เพื่อประโยชน์ในกิจการศาสนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นรายได้หลักของพระภิกษุ ตามประมวล
รัษฎากร มาตรา 42 (29) กำหนดให้เงินได้ดังกล่าวเป็น “เงินได้ที่ได้รับการให้โดยเสนหาที่ผู้ให้แสดง
เจตนาหรือเห็นได้ว่าเป็นความประสงค์ให้ใช้เพื่อประโยชน์ในกิจการศาสนา กิจการศึกษา หรือกิจการ
สาธารณประโยชน์ ตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง”

ตามข้อ 2 และข้อ 3 ข้างต้น หากเป็นเงินที่พระภิกษุได้รับเป็นเงินทำบุญจากญาติโยมบริจาค
ให้เพื่อประโยชน์ในกิจการศาสนา หรือ นิตยภัต ถือได้ว่า เงินจำนวนดังกล่าวที่พระภิกษุได้รับมานั้น เป็น
เงินได้ที่ได้รับการยกเว้นตามกฎหมาย ไม่ต้องนำมาคำนวณเพื่อเสียภาษีเงินได้แต่อย่างใด

สรุปได้ว่า สถานภาพความเป็นพระภิกษุหาได้เป็นเหตุแห่งการได้รับยกเว้นหน้าที่ทางภาษีไม่
เนื่องจากในทางกฎหมายพระภิกษุยังคงมีสถานะเป็นบุคคลธรรมดาที่มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคล
ทั่วไป ประเด็นความรับผิดทางภาษีจึงขึ้นอยู่กับ ‘ประเภทของเงินได้’ เป็นสำคัญ โดยเงินได้พึงประเมินที่
ไม่ได้มีลักษณะเป็นเงินบริจาคหรือนิตยภัต เช่น ค่าตอบแทนจากการสอนศีลธรรมในโรงเรียน หรือค่า
บรรยายวิชาการแก่บริษัทเอกชน ย่อมถือเป็นรายได้ส่วนบุคคลที่พระภิกษุต้องนำมาคำนวณภาษีเงินได้
บุคคลธรรมดาให้ถูกต้องตามหลักการความเสมอภาคทางภาษี

นิติบุคคล

สำหรับสถานะทางกฎหมายของวัดนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา
31 วรรคสอง กำหนดให้วัดมีฐานะเป็น ‘นิติบุคคล’ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไปตาม
ความในวรรคสามแห่งมาตราเดียวกัน ในทางกฎหมาย “นิติบุคคล” หมายถึง องค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่
กฎหมายสมมติให้มีสภาพบุคคลและมีสิทธิหน้าที่แตกต่างหากจากบุคคลธรรมดา โดยสามารถถือครอง
ทรัพย์สิน ทำธุรกรรม หรือเข้าทำนิติกรรมสัญญาต่าง ๆ ภายใต้ขอบวัตถุประสงค์ที่กฎหมายกำหนด
ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 65 ที่วางหลักว่า นิติบุคคลย่อม
ก่อตั้งขึ้นได้โดยอาศัยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่นที่บัญญัติไว้โดยเฉพาะ

1. นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้แก่ สมาคม หรือมูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้ว
2. นิติบุคคลตามกฎหมายอื่น ได้แก่ มหาวิทยาลัย องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น กระทรวง ทบวง
กรม ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด รวมถึงวัดด้วย

จากที่ได้กล่าวมา แม้โดยหลักการทางกฎหมายจะกำหนดให้วัดมีสถานะเป็นนิติบุคคล ซึ่งอาจ
นำไปสู่ข้อสรุปเบื้องต้นว่าวัดมีหน้าที่ต้องเสียภาษีเงินได้นิติบุคคลเช่นเดียวกับนิติบุคคลทั่วไป แต่ในทาง
กฎหมายภาษีอากร การพิจารณาภาระทางภาษีของวัดไม่สามารถพิจารณาจากสถานะทางนิติบุคคลเพียง
ประการเดียวได้ หากแต่ต้องวิเคราะห์ถึงกลไกไปถึงนิยามและขอบเขตของผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้นิติบุคคล
ตามที่ประมวลรัษฎากรกำหนดด้วย เพื่อให้ครอบคลุมถึงข้อยกเว้นหรือสิทธิประโยชน์ทางภาษีที่อาจ
เกี่ยวข้องกับองค์กรทางศาสนา

ผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้นิติบุคคล ได้แก่ บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล ที่จดทะเบียนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และหมายความรวมถึงนิติบุคคลอื่น ๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ด้วย

นอกจากนี้ ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 39 ได้ให้คำนิยามของคำว่า “บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล” ซึ่งนอกจากจะหมายถึงบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล ที่จดทะเบียนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ยังหมายความรวมถึงบุคคลอื่นๆ ด้วย มีดังนี้ (สุเมธ ศิริคุณโชติ, กำนธ สิริชูดวงศ์, อติศักดิ์ สืบประดิษฐ์ และภริรัตน์ เจียรนัย, 2568, หน้า 171-172)

1. บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย ได้แก่
 - 1.1 บริษัท จำกัด
 - 1.2 บริษัทมหาชน จำกัด
 - 1.3 ห้างหุ้นส่วนจำกัด
 - 1.4 ห้างหุ้นส่วนสามัญจดทะเบียน
2. บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายต่างประเทศ ซึ่งมีหน้าที่เสียภาษีเงินได้นิติบุคคลในประเทศไทย ก็ต่อเมื่อเข้าเงื่อนไขข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้
 - 2.1 บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต่างประเทศนั้น เข้ามากระทำการกิจการในประเทศไทย ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 66 วรรคแรก
 - 2.2 บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต่างประเทศนั้น กระทำการกิจการในที่อื่น ๆ รวมทั้งในประเทศไทย ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 66 วรรคสอง
 - 2.3 บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต่างประเทศนั้น กระทำการกิจการอื่น ๆ รวมทั้งในประเทศไทยและกิจการที่กระทำนั้นเป็นกิจการขนส่งระหว่างประเทศ ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 67
 - 2.4 บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต่างประเทศนั้น มิได้ประกอบกิจการในประเทศไทย แต่ได้รับเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40 (2) (3) (4) (5) หรือ (6) ที่จ่ายจากหรือในประเทศไทย ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 70
 - 2.5 บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต่างประเทศที่เสียภาษีเงินได้นิติบุคคลในประเทศไทย ตามมาตรา 76 วรรคสอง และมาตรา 76 ทวิ แห่งประมวลรัษฎากร ได้จำหน่ายเงินกำไรหรือเงินประเภทอื่นที่กั้นไว้จากกำไร หรือถือได้ว่าเป็นเงินกำไรออกไปจากประเทศไทย ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 70 ทวิ
 - 2.6 บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลต่างประเทศนั้น มิได้เข้ามาทำกิจการในประเทศไทย โดยตรง หากแต่มีลูกจ้างหรือผู้ทำการแทนหรือผู้ทำการติดต่อ ในการประกอบกิจการในประเทศไทย ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับเงินได้หรือผลกำไรในประเทศไทย ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 76 ทวิ
3. กิจการซึ่งดำเนินการเป็นทางการค้า หรือหากำไร โดย
 - 3.1 รัฐบาลต่างประเทศ
 - 3.2 องค์การของรัฐบาลต่างประเทศ
 - 3.3 นิติบุคคลอื่นที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายของต่างประเทศ

4. กิจการร่วมค้า (joint venture) ได้แก่ กิจการที่ดำเนินการร่วมกันเป็นทางค้าหรือหากำไรระหว่างบุคคลดังต่อไปนี้คือ

- 4.1 บริษัทกับบริษัท
- 4.2 บริษัทกับห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล
- 4.3 ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลกับห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล
- 4.4 บริษัทและหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลกับบุคคลธรรมดา
- 4.5 บริษัทและหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลกับคณะบุคคลที่มีใช้นิติบุคคล
- 4.6 บริษัทและหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลกับห้างหุ้นส่วนสามัญ
- 4.7 บริษัทและหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลกับนิติบุคคลอื่น

5. มูลนิธิหรือสมาคมที่ประกอบกิจการซึ่งมีรายได้แต่ไม่รวมถึงมูลนิธิหรือสมาคมที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดให้เป็นองค์การหรือสถานสาธารณกุศล

6. นิติบุคคลที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้เป็นบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลตามประมวลรัษฎากร

จากการพิจารณานิยามของผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้นิติบุคคลข้างต้น จะเห็นได้ว่าแม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 จะกำหนดให้วัดมีสถานะเป็นนิติบุคคล แต่โดยเหตุที่วัดไม่ได้มีลักษณะเป็นบริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลตามนิยามในประมวลรัษฎากร วัดจึงไม่ได้อยู่ในบังคับที่ต้องเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล การที่วัดไม่มีภาระภาษีโดยไม่จำกัดระดับรายได้เช่นนี้ ก่อให้เกิดช่องว่างทางกฎหมายในการตรวจสอบและควบคุมทางการเงิน ส่งผลให้ปรากฏกรณีพระภิกษุต้องพ้นจากสมณเพศอันเนื่องมาจากการใช้จ่ายงบประมาณของวัดผิดวัตถุประสงค์ ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาการขาดกลไกการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาหลักเกณฑ์ทางภาษีอากรที่บังคับใช้กับพระภิกษุและวัดภายใต้กฎหมายไทยแล้ว ในลำดับถัดไป ผู้เขียนจะได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับบริบทของต่างประเทศ โดยเฉพาะกรณีของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่มีองค์กรทางศาสนาและวัดเป็นจำนวนมาก แม้ประเทศญี่ปุ่นจะมีรากฐานทางพุทธศาสนาเช่นเดียวกับประเทศไทย แต่มีความแตกต่างในด้านนิกายและวัตรปฏิบัติ โดยพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นนิกายเถรวาท (theravada) ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นนิกายมหายาน (mahayana) ซึ่งมีข้อกำหนดและวิถีแห่งสมณเพศที่ยืดหยุ่นกว่า กล่าวคือ พระภิกษุในญี่ปุ่นสามารถดำเนินวิถีชีวิตสอดคล้องกับปุถุชนทั่วไปในบางกรณี อาทิ การรับประทานอาหาร การประกอบอาชีพเสริม หรือการมีครอบครัว อย่างไรก็ตาม พระภิกษุยังคงมีพันธกิจหลักในการปฏิบัติศาสนกิจในฐานะนักบวชอย่างเคร่งครัด

หลักเกณฑ์ทางกฎหมายภาษีที่ใช้บังคับกับวัดและพระภิกษุในประเทศญี่ปุ่น

สำหรับในส่วนของวัดในประเทศญี่ปุ่น Religious Corporations Act (พระราชบัญญัติองค์กรทางศาสนาของประเทศญี่ปุ่น) มาตรา 4 กำหนดให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล เช่นเดียวกับประเทศไทย แต่วัดของประเทศญี่ปุ่นจะดำเนินการในรูปแบบเช่นเดียวกับ “บริษัท” ที่จะมีบุคลากรภายในของวัดที่มีตำแหน่งระดับผู้บริหาร อย่างเจ้าอาวาสของวัด ไปจนถึงพระภิกษุ และเจ้าหน้าที่ภายในวัดที่ไม่ได้บวช

คอยทำหน้าที่ต่าง ๆ ภายในวัด และบุคลากรของวัด ก็เหมือนเป็นพนักงานบริษัท ที่พระภิกษุทุกรูป และเจ้าหน้าที่ที่เป็นฆราวาส จะได้รับเงินเดือนที่มาจากรายได้ของวัด ซึ่งวัดของประเทศญี่ปุ่น ถือได้ว่าเป็นธุรกิจรอบครัวประเภทหนึ่ง ซึ่งสามารถสืบทอดมรดกตกทอดแก่ลูกหลานได้ โดยรายได้ของวัดในประเทศญี่ปุ่น จะได้มาจากการขายสินค้าเกี่ยวกับทางศาสนา การรับจ้างทำพิธีกรรมทางศาสนา เช่น งานการกุศล หรืองานศพ และการทำธุรกิจอื่นๆ เช่น การให้เช่าสถานที่เพื่อจัดพิธีแต่งงาน การให้เช่าเครื่องแต่งกาย ธุรกิจโรงแรม หรือธุรกิจสอนศิลปะต่าง ๆ ตามขนบธรรมเนียมของญี่ปุ่น และยังรวมถึงเงินบริจาคที่เป็นรายได้หลักด้วย (บุญญ์กัญญ์ ทองถาวร, 2560, หน้า 44)

เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นไม่ได้มีการนับถือศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติ รัฐบาลจึงไม่ได้ให้การสนับสนุนองค์กรทางศาสนาของประเทศญี่ปุ่น ส่งผลให้ทำให้เงินเดือนของบุคลากรภายในวัด อย่างพระภิกษุ หรือพนักงานของวัด ไม่มีสิทธิพิเศษ ไม่ได้รับการยกเว้นตามกฎหมาย ซึ่งต้องนำรายได้ไปยื่นแบบเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาทั้งหมด (National Tax Agency, 2024)

สำหรับในส่วนของภาษีเงินได้นิติบุคคล ของวัดในประเทศญี่ปุ่น ตาม Consumption Tax Act (พระราชบัญญัติภาษีมูลค่าเพิ่มของประเทศญี่ปุ่น) มาตรา 2 ได้แบ่งรายได้ของวัด ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. รายได้ที่ไม่ได้แสวงหาผลกำไร หรือรายได้จากธุรกิจที่กระทำเพื่อศาสนา เช่น การแจกเครื่องราง ของขลัง หรือคำทำนายโชคชะตา การให้เช่าที่ดินเพื่อฝังศพ การจัดงานแต่งงานหรือพิธีศพ การบริหารจัดการที่พักซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น โดยรายได้ที่วัดได้รับตามข้างต้น ถือเป็นรายได้ที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา ไม่ต้องนำรายได้ในส่วนนี้มาคำนวณเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล

2. รายได้ที่เป็นกำไรจากธุรกิจ โดยประเทศญี่ปุ่นกำหนดให้นิติบุคคล ที่ประกอบธุรกิจตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย (มี 34 ประเภท) และให้รวมถึงวัดด้วย เช่น ธุรกิจให้เช่าเครื่องแต่งกาย ธุรกิจการให้เช่าพื้นที่ หรือธุรกิจจัดพิมพ์ หรือจำหน่ายหนังสือต่าง ๆ ฯลฯ จะเห็นได้ว่าตัวอย่างธุรกิจดังกล่าว ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา เมื่อได้ดำเนินธุรกิจจนมีรายได้และเกิดเป็นกำไร จึงต้องนำรายได้ดังกล่าวมาคำนวณเสียภาษีเงินได้นิติบุคคล

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้น รูปแบบการจัดเก็บภาษีขององค์กรศาสนาของประเทศไทย และประเทศญี่ปุ่นอาจมีความคล้ายคลึงกัน แต่ที่แตกต่างกัน คือ วัดของประเทศญี่ปุ่นมีระบบการตรวจสอบบัญชีอย่างเข้มงวดและเป็นระบบมากกว่าวัดของประเทศไทย โดยการตรวจสอบนั้น จะตรวจสอบทั้งรายได้จากการขายสินค้า การทำธุรกิจต่างๆ จนถึงยอดเงินบริจาค หากเป็นวัดขนาดเล็กจะมีผู้ตรวจสอบภายใน ที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนต่างๆ แต่ถ้าเป็นวัดขนาดใหญ่ อย่างเช่น วัดเซ็นโซจิ หรือวัดอาซากุสะ ในกรุงโตเกียวของญี่ปุ่น จะมีการตรวจสอบบัญชี โดยผู้สอบบัญชีจากองค์กรภายนอก ซึ่งผู้สอบบัญชีต้องเป็นผู้ที่มีใบอนุญาต Certified Public Accountant : CPA เข้ามาตรวจสอบและลงนามด้วย นอกจากนี้ เพื่อให้เกิดความโปร่งใส วัดขนาดใหญ่ของประเทศญี่ปุ่นจะมีการเปิดเผยข้อมูลในส่วนของรายได้ และค่าใช้จ่ายต่างๆ ของวัด รวมถึงยอดเงินบริจาค ให้ประชาชนได้รับรู้อีกด้วย (Agency for Cultural Affairs, 2566)

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ประเทศไทยมีมาตรการทางกฎหมายที่บัญญัติไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการยกเว้นภาษีแก่องค์กรทางศาสนา โดยจำกัดสิทธิเฉพาะรายได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น ในขณะที่เงินได้พึงประเมินส่วนบุคคลของพระภิกษุ เช่น ค่าตอบแทนจากการบรรยายธรรมหรือการจำหน่ายสินค้า ยังคงมีหน้าที่ต้องเสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามปกติ นอกจากนี้ ในกรณีที่วัดดำเนินกิจการในเชิงพาณิชย์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพันธกิจทางศาสนา รายได้จากส่วนดังกล่าวต้องนำมาคำนวณเพื่อเสียภาษีตามกฎหมาย โดยกรมสรรพากรแห่งประเทศญี่ปุ่นได้กำหนดให้มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายตามแบบฟอร์มมาตรฐาน เพื่อเป็นกลไกในการตรวจสอบและจัดเก็บภาษีให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ในบริบทของประเทศไทย การตีความภาระภาษีของพระภิกษุตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร โดยเงินได้จากการบริจาคหรือศรัทธาทานย่อมได้รับการยกเว้นภาษีตามจารีตประเพณีและข้อกฎหมาย อย่างไรก็ตาม แม้พระภิกษุจะมีรายได้ประเภทอื่นที่เข้าข่ายเป็นเงินได้พึงประเมินตามเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด เช่น ค่าตอบแทนจากการบรรยายหรือการสอน แต่นโยบายการบริหารจัดเก็บภาษีของหน่วยงานภาครัฐยังขาดกลไกการตรวจสอบและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้การจัดเก็บภาษีจากบุคลากรทางศาสนาในทางปฏิบัติยังไม่มีความเข้มงวดเพียงพอเมื่อเทียบกับนิติบุคคลหรือบุคคลธรรมดาทั่วไป

แม้การศึกษาระบบภาษีต่อองค์กรทางศาสนาของประเทศญี่ปุ่นจะเป็นกรณีศึกษาที่มีประสิทธิภาพ แต่มีอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบดังกล่าวจะมีความเหมาะสมอย่างสมบูรณ์กับบริบทของประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างทางโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และรากฐานความเชื่อทางศาสนาที่ยังมีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางวิกฤตความเชื่อมั่นของประชาชนต่อความโปร่งใสทางการเงินขององค์กรทางศาสนาที่ทวีความรุนแรงขึ้น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายภาษีอากรและกลไกการตรวจสอบใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การจำแนกประเภทรายได้เพื่อการจัดเก็บภาษี (categorization of income)

ควรพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากรหรือตรากฎหมายเฉพาะเพื่อกำหนดนิยามรายได้ของวัดให้ชัดเจน โดยแยกแยะระหว่างรายได้จากศาสนกิจและรายได้เชิงพาณิชย์ รายได้ที่มีได้เกิดจากกิจกรรมเพื่อประโยชน์ทางศาสนาโดยตรง อาทิ รายได้จากการให้เช่าพื้นที่แด่พระเครื่อง พื้นที่จตุรพักตพาณิชย์ หรือการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรม ควรถูกกำหนดให้เป็นเงินได้พึงประเมินที่ต้องนำมาคำนวณเพื่อเสียภาษีตามกฎหมาย

2. การบูรณาการระบบบริจาคอิเล็กทรอนิกส์ (e-Donation) อย่างเต็มรูปแบบ

เพื่อสร้างความโปร่งใสในกระแสเงินสดและป้องกันปัญหาการออกใบอนุโมทนาบัตรอันเป็นเท็จ ภาครัฐควรส่งเสริมและบังคับใช้ระบบ e-Donation สำหรับการบริจาคเงินแก่วัดอย่างเต็มระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของกรมสรรพากรที่จะเริ่มบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2569 เป็นต้นไป โดยกำหนดให้สิทธิประโยชน์ทางการลดหย่อนภาษีจะเกิดขึ้นเฉพาะการบริจาคผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์เท่านั้น (ประกาศกระทรวงการคลัง ว่าด้วยภาษีเงินได้และภาษีมูลค่าเพิ่ม (ฉบับที่ 856), 2568)

3. การกำหนดมาตรฐานทางบัญชีและการตรวจสอบ (financial accountability and audit)

สำหรับวัดที่มีขนาดสินทรัพย์หรือรายได้ต่อปีเกินกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด (อาทิ 10 ล้านบาทขึ้นไป) ควรกำหนดหน้าที่ให้มีการจัดทำงบการเงินตามมาตรฐานบัญชี และต้องผ่านการตรวจสอบและรับรองโดยผู้สอบบัญชีรับอนุญาต (CPA) เพื่อนำส่งต่อกรมสรรพากรและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ อันเป็นการสร้างกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลและยกระดับธรรมาภิบาลขององค์กรทางศาสนาให้เป็นที่น่าเชื่อถือแก่สาธารณชน

รายการอ้างอิง

- กรมสรรพากร. (11 มกราคม 2555). ประกาศอธิบดีกรมสรรพากร เรื่อง กำหนดให้ผู้มีหน้าที่เสียภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคล และผู้จ่ายเงินได้ซึ่งมีหน้าที่หักภาษี ณ ที่จ่าย มีและใช้เลขประจำตัวในการปฏิบัติการตามประมวลรัษฎากร.
- นงนภัส พัฒน์เข้ม. (2568, 16 พฤษภาคม). ดีแต่ปัญหาการจัดการทรัพย์สินของวัดไทย เมื่อเจ้าอาวาสวัดไร่ขิงตกเป็นผู้ต้องหาภัยยกยอกเงิน 300 ล้าน. *BBC News ไทย*. <https://www.bbc.com/thai/articles/c79ed050x74o>
- บุญญ์กัญญ์ ทองถาวร. (2560). แนวทางการจัดเก็บภาษี กรณีวัดประกอบกิจการแสวงหากำไร. [เอกสารศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประมวลรัษฎากร. (1 เมษายน 2482). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 56, หน้า 19-21.
- ประกาศกระทรวงการคลัง ว่าด้วยภาษีเงินได้และภาษีมูลค่าเพิ่ม (ฉบับที่ 856). (21 พฤศจิกายน 2568). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 142 ตอนพิเศษ 367 ง, หน้า 6.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. (4 มีนาคม 2535). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 109 ตอนที่ 16, หน้า 9.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (6 เมษายน 2560). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 134 ตอนที่ 40ก, หน้า 26.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (19 ธันวาคม 2556). ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยการเบิกจ่ายนิคมพัสดุ พ.ศ. 2556.
- สุเมธ ศิริคุณโชติ, กำธร สิริชูติวงศ์, อติศักดิ์ สืบประดิษฐ์ และภริตน์ เจียรนัย. (2568). *ภาษีอากรตามประมวลรัษฎากร*. เรือนแก้วการพิมพ์.
- Agency for Cultural Affairs. (2024). *Religious Corporation Management Handbook*. Religious Affairs Division.
- Consumption Tax Act. (1989, April 1). *Kanpō*. Act No.108 of 1988.
- Religious Corporations Act. (1951, April 3). *Kanpō*. Act No.126 of 1951.
- National Tax Agency. (2024). 確定申告が必要な方. https://www.nta.go.jp/taxes/shiraberu/shinkoku/tebiki/2023/01/1_06.htm